

Niet ver en onbekend

Hoe God in ons woont door Jezus' Geest

Het feest van Pinksteren kent minder succes dan Kerstmis of Pasen en dat is jammer. Want het viert precies dat die twee andere hoogfeesten een realiteit worden voor elke gelovige. Hoezo? Wel, met Pinksteren stellen we ons open voor de komst van Gods Geest. En die verlangt niets anders dan dat Jezus in ons geboren wordt, zodat het altijd Kerstmis blijft. De Geest wil ook niets anders dan dat we delen in Jezus' verrijzenis, als in een eeuwig durend Pasen!

1. Pinksteren, een onderschat feest

In vier cruciale woorden betekent de Geest dat *God leeft in ons*. Maar die woorden klinken vaak vreemd in onze oren. Het was al zo in het begin van de kerkgemeenschap. "Wij hebben niet eens gehoord dat er een heilige Geest bestaat", dat bekende een groepje christenen aan de apostel Paulus (Hand 19,1). En zoveel eeuwen later is lang niet iedereen vertrouwd geraakt met de Geest. Bij God als *Vader* kunnen we ons wel iets voorstellen en van Jezus, de *Zoon*, kennen we schilderijen in overvloed, maar de *Geest* is moeilijker te vatten. Hij blijft vaak een "onbekende God" (Hand 17,23).

Pinksteren wil ons helpen. Zelfs wanneer we nog niet samen kunnen vieren in de kerkgebouwen, raken we toch een stap vooruit met de Bijbellezingen van die dag. Het pinksterevangelie probeert iets op te roepen van wat de leerlingen overkwam na Jezus' dood. Ze dachten dat op Golgota alles in duigen was gevallen. Maar plots overkomt hen het onvoorstelbare. In een flits laat de verrezen Heer zich zien. Het is als een visioen. Jezus leeft. Hij spreekt hen toe. Zelfs hun verraad wil Hij vergeven. Er komt iets als een wolk van vreugde en vrede over hen. Ze worden herschapen met Christus' nieuwe levensadem. Dat is de Geest. Het Latijn spreekt van een '*spiritus*'. Dat is Gods adem die ons leven geeft. Hij komt wel van elders, maar hij doordringt ons lichaam en de hele schepping met zuurstof en vitaliteit (Joh 20,19-23).

De eerste Bijbellesing in de Pinkstermis is nog indrukwekkender. Lucas schrijft over het Joodse Pinksteren, dat de paascyclus op de 50ste dag besluit. De '*vijftigste*' is *pentekostè* in het Grieks, vandaar ons woord Pinksteren of in het Engels *Pentecost*. Op die 50ste dag viert het volk van Israël dat God ons laat leven in een hechte verbondenheid met Hem. Daartoe schenkt Hij ons zijn eigen levensstijl van verbondenheid en rechtvaardigheid (in het Hebreeuws: *Tora*). Precies op die feestdag van de gave van Gods *Tora*, komt Jezus' Geest over zijn leerlingen. De pelgrims, die uit vele landen naar Jeruzalem zijn samengestroomd, ontmoeten de enthousiaste apostelgroep en tot hun verbazing verstaan ze hen allen in hun eigen taal (Hand 2,1-11). Er is vreugde en

eensgezindheid. Christus' Geest daalt neer in Jeruzalem, op de berg van Sion, zoals eens de Tora op de berg Sinai. De apostelen spreken een taal waarin de mensen God verstaan. En blijkbaar verstaan ze nu ook elkaar. Dat wijten ze aan de Heer die aanwezig komt met zijn inspiratie.

Geen wonder dat we ons de Geest niet zo gemakkelijk kunnen voorstellen. Het gaat om Gód in ons. Dat was het geheim van Jezus:

"God zalfde Jezus van Nazaret met heilige Geest en met kracht: Hij trok weldoende rond, want God was met Hem" (Hand 10, 38).

Dat is ook het geheim van de christenen. We zijn door zijn Geest gezalfd. Het is als chrisma bij het vormsel: onzichtbaar, maar werkzaam als we ervoor open staan. De Geest bezielt ons daadwerkelijk, maar in alle discretie. Gods Geest wil niet op de voorgrond treden. Het is zijn vreugde dat we meer méns worden en meer médemens, ook in deze Coronacrisis. Thierry Bizot, een Franse bekeerling, die Gods Geest ontdekte, zegt het zo mooi:

"Ik geef het grif toe: ik ben opgelucht. Ik was bang dat ik verwijderd zou worden van de mensen die ik bemin. Maar het tegendeel is gebeurd! Ik adem nu ruimer en ben minder bedrukt. Mijn leven gaat nu verder, op het eerste gezicht zonder enige verandering. En toch... Alles is anders. Het verandert nog steeds. Ik doe met plezier het werk van elke dag. Leren genieten van wat ik heb, is revolutionair voor mij. Ik vind genoeg in mijn job, in het werk van mijn handen en in mijn manier van werken. Ik schep er plezier in, als ik het resultaat zie van mijn inspanningen, hoe beperkt ook. Ik heb geen angst meer voor de hindernissen die me vroeger overmanden en me deden terugdeinzen, opgeven of vluchten. Nu bekijk ik ze rustig, een voor een, als wilde beesten die plots tam geworden zijn. Dat is helemaal nieuw en wonderlijk. Ik ervaar ook grote dankbaarheid ten opzichte van de mensen rondom mij die me steunen en die me bezig zien. Ik voel dankbaarheid tegenover Jezus, die ik voortdurend achter mij voel staan. Zijn nabijheid sterkt mij en geeft me een vertrouwen dat ik nooit heb gevoeld. Het is een vredevol vertrouwen dat mijn hoogmoed niet opblaast. Ook dat is ongekend en aangenaam: een onverzadigbaar en duivels ego dat veranderd is in een zacht kind"¹.

Natuurlijk moet niet elke christen een even indringende ervaring van Gods Geest hebben meegemaakt. De meesten van ons zijn wellicht niet op die manier tot geloof gekomen. We zijn veelal gelovigen uit traditie. Dat is letterlijk en positief te verstaan. Geloof is ons geleerd, overgeleverd. Maar dat belet niet dat we iets kunnen vermoeden van wat een bekeerling getuigt. Zouden we wel kunnen christen zijn, zonder op de één of andere manier te hebben ervaren dat God in ons komt wonen? Niet als een vage, vreemde kracht, maar met dezelfde goedheid die in Jezus was en die ons in contact brengt met Gods vaderlijke nabijheid! Dat is de bedoeling van deze bijdrage: tonen hoe we langs Gods Geest in contact komen met de Vader en Zoon. Uiteindelijk is dat de kern van de Drie-eenheid, die niet toevallig wordt gevierd op de zondag na Pinksteren. Bij dat alles kan de icoon van Roublev ons naar de bronnen voeren van het Godsgeloof.

¹ Th. BIZOT, *Catholique anonyme* (Points), Paris, Éditions du Seuil, 2008, 210-211 en 208-209.

2. Als een geduldige restaurateur

Om ons geloof beter te verstaan, moeten we soms komaf maken met misverstanden. Die zijn als overschilderingen die het zicht op de schoonheid van het originele werk belemmeren. Denk aan de restauratie van het *Lam Gods* in Gent. Diezelfde arbeid gebeurde bij de icon over de Vader, de Zoon en de Geest die Andrei Roublev schilderde rond 1425, zeven jaar voor dat de gebroeders van Eyck hun meesterwerk voltooiden.

In Rusland was de restauratie van Roublev reeds in 1904 hoogdringend. Eeuwen lang waren vrome pelgrims van over de hele wereld haar komen vereren in de kloosterkerk van Zagorsk. Miljoenen handen hadden haar aangeraakt. Ontelbare lippen hadden haar gekust. Dag en nacht had de icon gebaad in een zee van olielampjes met een walm van wierook eromheen. Met de tijd waren er rond de drie hoofden op de icon gouden stralenkransen aangebracht en de drie figuren waren overdekt met zilver en edelstenen.

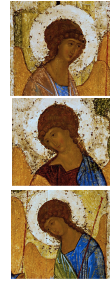

In 1904 kwam dan het grote keerpunt. De reiniging en de restauratie zouden jaren in beslag nemen. Men verwijderde eerst de gouden en zilveren ornamenten die eeuwenlang als een harnas over de wereldberoemde icon hadden gehangen. Vervolgens namen de specialisten het vuil en het roet weg. Onverwacht stootten ze daarbij op een volledige overschildering uit de negentiende eeuw en dan nog eens op twee lagen daaronder met weer overschilderingen. Veel vernis moest worden weggehaald. Millimeter na millimeter vorderde het werk. Laag na laag werd afgepeld en weggewerkt. De taaie residu's van vijf eeuwen devotie en aanpassingen moesten eraf. De verbazing van de restaurateurs werd ondertussen steeds groter. Achter gouden en zilveren sierplaatjes, onder aanpassingen en verfvlakken, retouches en vernislagen, verschenen drie jonge figuren in heldere kleuren. Het oorspronkelijke werk van broeder Andrei Roublev was verrassend dynamischer en frisser dan de zware overschilderingen achteraf.

In deze bijdrage doen we zoals de restaurateurs van Roublevs icon. We willen peilen naar de oorspronkelijke ervaring van de Drievuldigheid. Dat veronderstelt de verwijdering van veel vervorming. We moeten de lagen afpellen die een wazige film spreiden over de frisse Godservaring van de Bijbelse geschriften. Rationalistische constructies en menselijke projecties vertroebelen het zicht op de relatie van God die liefde is.

Drievuldigheid betekent helemaal niet dat er drie Hoge Heren plechtstatig boven ons tronen. Het gaat allerm minst om een wiskundig raadsel hoe je drie godheden kan rijmen met de ene God. Neen, Drievuldigheid staat niet voor abstracte theologie. Zij vindt haar diepste oorsprong in de ervaring van Jezus' leerlingen: dat God onvoorstelbaar nabij komt. Als een vader die ons laat delen in zijn liefde, ja, die in ons komt wonen. De kern hiervan is uiteindelijk eenvoudig.

- *Dat God in zijn diepste wezen abba heet. Iemand die je niet kleineert, maar begrijpt en bemint.*
- *Dat deze liefde zich zonder reserve geopenbaard heeft in Jezus Christus.*
- *Dat allen die in Hem geloven, bewoond worden door dezelfde Geest van Gods liefde en vernieuwing.*

Dit is de wondere ervaring van de Drie-eenheid, waar Augustinus om smeekt in een prachtig gebed op het eind van zijn grote studie *De Triniteit*:

*“Heer, onze God, wij geloven in U,
Vader en Zoon en heilige Geest.
Zoveel ik kon,
zoveel U mij het vermogen daartoe gegeven hebt,
heb ik U gezocht,
en heb ik ernaar verlangd
te zien wat ik geloof.
Veel heb ik nagedacht en gezwogen.*

*Heer mijn God, mijn enige hoop, verhoor mij
dat ik niet, vermoeid, U niet meer wil zoeken,
maar dat ik steeds vurig naar uw aanschijn blijf verlangen.
Geef mij de kracht U te blijven zoeken,
U die U hebt willen laten vinden
en ons hoop gegeven hebt dat wij U
steeds meer en meer zullen vinden. (...)*

*Laat mij daar binnentreden
waar U Uzelf voor mij geopend hebt
en neem mij in U op.
Open U voor mij als ik daar aanklop,
waar U Uzelf nog verbergt voor mij”².*

3. De gastvrijheid van Abraham

Roublev vervaardigde de Drievuldigheidsicoon op zijn oude dag voor de iconostase van de kerk in het Drievuldigheidsklooster van Zagorsk bij Moskou. Nikon, de abt, had Andrei Roublev gevraagd om zo te schilderen "dat de medebroeders, door het aanschouwen van de Triniteit, met vreugde zouden vervuld worden" en "zich laten inspireren door de Liefde die God is"³.

Zoals zijn voorgangers liet Roublev zich inspireren door de Schrift, meer bepaald het verhaal van het bezoek van drie vreemdelingen aan Abraham (Gn 18,1-15). Er is een eigenaardigheid in de Bijbeltekst. Hij wisselt voortdurend van enkelvoud naar meervoud en omgekeerd. Het gaat natuurlijk om *drie* verschillende gasten, maar de tekst spreekt over hen ook in het enkelvoud. Het eerste vers presenteert ons de leessleutel op een schoteltje en onthult meteen de identiteit van

² AUGUSTINUS, *Over de Drie-eenheid*. Ingeleid en vertaald door T.J. VAN BAVEL, Leuven, Peeters, 2005, 444 (XV,28,51).

³ Geciteerd in: E. VOORDECKERS, *Ikonen. Theofanie en gebed* (Schrift en liturgie, 5), Bonheiden, Abdij Bethlehem, 1988, 36.

het vreemde drietal:

"Eens verscheen de Heer aan Abraham bij de eik van Mamre, toen Abraham op het heetst van de dag bij de ingang van de tent zat. Hij sloeg zijn ogen op en zag plotseling drie mannen voor zich staan. Meteen liep hij van de ingang van zijn tent naar hen toe; hij boog diep en zei: 'Indien ik genade heb gevonden in uw ogen, mijn heer, ga dan niet aan uw dienaar voorbij. Ik zal water laten halen; was uw voeten en rust hier onder de boom. Nu u bij uw dienaar bent zal ik een stuk brood laten halen om u te sterken voor uw verdere reis.' Ze zeiden: 'Doe dat. Heel graag.' Abraham ging haastig de tent in naar Sara en zei: 'Neem gauw drie schepel fijn meel, kneed het en bak er koeken van.' Daarna liep Abraham naar de kudde, zocht een lekker mals kalf uit en gaf het aan zijn knecht om het snel toe te bereiden. Toen bracht hij hun wrongel en melk, en het kalf dat hij had laten voorbereiden, en zette hun dat alles voor; terwijl zij aten bleef hij bij hen staan, onder de boom.

Toen vroegen ze hem: 'Waar is Sara, uw vrouw?' Hij antwoordde: 'Daar, in de tent.' Toen zei Hij: 'Over een jaar kom Ik weer bij u terug; dan zal Sara, uw vrouw, een zoon hebben.' Sara stond te luisteren bij de ingang van de tent, achter hem. Nu waren Abraham en Sara oud en bejaard, en Sara ging het niet meer naar de wijze van de vrouwen. Daarom moest Sara bij zichzelf lachen want zij dacht: 'Zal ik dan nog liefde genieten, nu ik verwelkt ben en ook mijn heer al oud is?' Maar de Heer zei tot Abraham: 'Waarom lacht Sara en vraagt zij zich af: "Zou ik op mijn leeftijd werkelijk nog een kind krijgen?" Is er voor de Heer dan iets te moeilijk? Over een jaar, precies op deze tijd, kom Ik bij u terug, en dan zal Sara een zoon hebben.' Toen zei Sara: 'Ik heb niet gelachen', want zij was bang geworden. Maar Hij zei: 'Jawel, u hebt gelachen!'" (Gn 18,1-15).

Het gebeurt volkomen onverwacht. Die middag zat Abraham op het heetst van de dag bij de ingang van zijn tent. Als God bij mensen komt, doet Hij dat in volle vrijheid en op eigen initiatief. Niets vermoedend slaat Abraham zijn ogen op en ziet plotseling drie mannen voor zich staan. In die drukkende warmte springt hij meteen op, loopt naar hen toe en buigt diep. Hij richt zich tot de gasten, maar hij spreekt, zoals gezegd, alsof er maar een voor hem stond:

"Indien ik genade heb gevonden in uw ogen, mijn heer, ga dan niet aan uw dienaar voorbij. Ik zal water laten halen; was uw voeten en rust hier onder de boom. Nu u bij uw dienaar bent zal ik een stuk brood voor u halen om u te sterken voor uw verdere reis" (v. 3-5).

De aanspreking is dubbelzinnig. 'Mijn heer' luidt in het Hebreeuws *adonai*. Dat is niet alleen 'meneer', maar ook 'mijn Heer', om God aan te spreken. Blijkbaar kan het Gód zijn, die zich incognito in deze vreemdelingen laat kennen.

Abraham blijkt een geweldig gulle gastheer te zijn. De drie vreemdelingen krijgen oneindig veel meer dan het beloofde stuk brood. Sara neemt drie 'schepel' meel, maar we moeten beseffen dat een schepel staat voor een inhoud van 15 liter. Met die 45 liter kan ze wel duizend koeken bakken. Abraham van zijn kant houdt het ook niet bij een stukje vlees. Hij loopt gauw naar de kudde en haalt een kalf om het snel te braden en brengt nog yoghurt en melk aan tafel. Terwijl zijn gasten eten, blijft Abraham bescheiden bij hen staan onder de boom.

Op dat moment klinkt er een belofte, die het leven van het gastvrije gezin volkomen zal veran-

deren. Sara, de oude vrouw, zal ondanks haar leeftijd zwanger worden en een zoon ter wereld brengen, want “voor de Heer is niets te moeilijk” (v. 13). “Is er voor de Heer dan iets te zwaar?” vraagt de grondtekst letterlijk.

Het is een merkwaardig bezoek. God komt bij Abraham en Sara niet als een eenzaat, maar als een groep. Hij is in gezelschap. God is meer *wij* dan *ik*. Hij is uiteraard anders, maar Hij komt tussen mensen aanwezig. Hij verbergt zich in drie vreemdelingen. Per definitie horen die daar niet thuis. Ze zijn *vreemd*, maar niet ongenaakbaar of afstandelijk. Integendeel, ze gaan “heel graag” (v.5) aan tafel en ze brengen het beste nieuws dat Abraham en Sara konden verhoppen. Dat die man en vrouw namelijk zelf een vruchtbaar koppel zouden worden met het wonder van een kind op late leeftijd. Abraham heeft deze vreemdelingen vorstelijk onthaald. Hij stelde zich met zijn rijk gevulde tafel helemaal voor hen open en daarin is hij de “vader van alle gelovigen” (Rom 4,11) en het voorbeeld van alle vertrouwen. Meteen merken wij de kern van de Schriften: “God is liefde” (1Joh 4,8). Hij wil thuiskomen bij de mensen om hen in zijn liefde te laten delen.

4. De icoon der iconen

Het valt op dat Roublev Abraham en Sara niet heeft afgebeeld. Is de mens hier uit het gezichtsveld verdwenen? Allerm minst. Het is voor Roublev te weinig om enkel Abraham en Sara te schilderen. Hij mikt op *alle* mensen “die kinderen zijn van Abrahams geslacht” (Gal 3,29). Dat zijn er ondertussen anderhalf miljard: de joodse en christelijke kinderen van Abraham. En dan komen er nog eens evenveel als we de islamitische kinderen meetellen van Ibrahim, die immers ook voor hen een vader is. Hoe zou je die “menigte die niemand tellen kan” (Apk 7,9) op één affiche krijgen? Natuurlijk kan niet iedereen op de afbeelding, maar de afbeelding kan wel naar iedereen komen. Die omkering is het wonder van een icoon. Het is Roublev gelukt door een geniale schildertechniek. Wie maar even voor de icoon verwijlt, merkt meteen dat de schilder het perspectief heeft omgekeerd. Zo wordt de hele voorstelling naar de toeschouwer gebracht. Alles ademt nabijheid en verbondenheid. Met God zijn er geen verten meer, zoals dat klinkt in het gebed van Felix Timmermans.

*"Met U zijn er geen verten meer
en alles is nabij. (...)
Geen tijd meer en geen uren,
geen grenzen en geen muren;
en alle angst voorbij"*⁴.

Wie zich voor de icoon bevindt, gaat mee aan tafel. God is geen verre kracht, Hij is één en al nabijheid. De Bijbelse ervaring wordt werkelijk: “We mogen vrijmoedig met God omgaan” (1Joh 3,21). We worden “huisgenoten van God” (Ef 2,19).

⁴ F. TIMMERMANS, *Adagio – Verzameld dichtwerk*, Leuven, Davidsfonds, 1993, 156.

Hoe heeft Andrei Roublev zich God voorgesteld? Niet als een oude, koele heerser. Integendeel, God is gemeenschap. Hij is dialoog en eindeloos respect. De drie figuren stralen van licht en jeugdigheid. De kleuren zijn helder, zuiver en bijna doorschijnend. Nergens schaduwen te bespeuren. En de gestalten zijn bijzonder lenig: hun lengte is veertien keer die van het hoofd, precies het dubbele van de normale verhouding. Wie bedoelde Roublev met zijn drie figuren? Hij legde een code in de kleuren. De drie vreemdelingen zijn in het blauw gekleed, want ze horen in de hemel thuis. De linker persoon is de Vader, gehuld in goud. Van zijn blauwe onderkleed vangen we slechts een glimp op: dat is zijn goddelijkheid, die geen mens ooit heeft gezien. Rechts zit de Geest. Hij is hemels blauw en dus echt goddelijk, maar op aarde brengt hij vitaliteit en levenskracht, zoals zijn groene bovenkleed aangeeft. De Zoon staat centraal: Jezus de Christus, in de kleuren van hemel en aarde, van blauw en bruin.

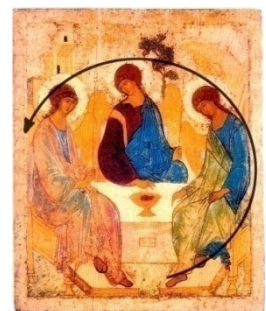
De dynamiek in dit gezelschap wordt gesuggereerd met verschillende cirkels. Er zijn uiteraard de aureolen rond de hoofden. Je merkt ook de ronde lijnen van de vleugels en de armen. Twee cirkels springen bijzonder in het oog. Een grote die de drie figuren integraal omvat, doordat de voeten van de twee buitenste figuren naar het midden geschoven zijn. En een kleinere, rond het bovenlichaam van de Zoon, over de armen heen van de Vader en de Geest.

Laten we eerst de kleinste cirkel beschouwen. Bij de vaderfiguur links vertrekt een beweging. We starten bij zijn hand, steken over naar de rechterarm van de Geest, draaien mee ter hoogte van zijn gezicht en landen centraal bij de Zoon. In deze kring richt God zich naar Jezus. In de kracht van zijn Geest is God één van de onzen geworden. Dat wonder voltrok zich in Jezus, waarin de icoon culmineert. Niet toevallig verwijst de Zoon in het midden naar "de kelk die alles samenvat"⁵. Dit is "de beker van het nieuwe verbond" (Lc 22,20). Het is het ultieme bezoek van God onder de mensen.

Wat eens begon onder de eik van Abraham, wordt voltooid in Jezus die met uitgestorvenen aan tafel ging en de laatste avond, als een offerdier, zijn leven gaf.

Dat alle mensen in de Gods aanwezigheid mogen delen, wordt aangegeven met de grootste cirkel op de icoon. Deze ronde beweging vertrekt onderaan rechts bij de Geest. De lijn loopt van de voet van de Geest langs de gebogen lijn van zijn eerbiedig gebogen hoofd. Waar deze dynamiek voorbijgaat, bij de rotsen en de levensboom, brengt hij alles in beweging. Rotsen en levensboom staan voor onze aarde en voor ons bestaan en beiden kunnen de vitaliteit van Gods Geest niet missen. De weidse boog, die rechts onder vertrokken was, komt eindelijk thuis bovenaan links bij de Vader.

Nota bene, op haar oorspronkelijke plaats in de kloosterkerk van Zagorsk stond de icoon rechts naast de koninklijke iconostasedeur die toegang bood tot het koor, de woonplaats van God. De brede boog voert de gelovige die ervoor bidt niet enkel naar de Vader op de icoon, maar biedt ook een doorkijk naar het koor van de

⁵ IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*. Édition critique, texte et traduction par A. ROUSSEAU et L. DOUTRELEAU (Sources Chrétiennes, 211), Paris, Cerf, 2002, 314 (III,16,7): "compendii poculum".

kerk, waar wij kunnen thuiskomen in de liefde van de Vader.

Om Gods vriendschap is het Roublev te doen. Wie bidt voor deze “icoon der iconen”⁶ kan in contact komen met God die liefde is. En God zelf is één en al gerichtheid op ons. Hij, die in zichzelf bestaat uit liefde en communicatie, deelt zich mee aan de mens. Zijn liefde deelt Hij – langs zijn Geest – met de Zoon die een mens werd zoals wij. Daarin kunnen wij op onze beurt delen door de Geest.

5. Te mooi om waar te zijn?

Met dit alles kunnen we de grote vraag niet meer ontwijken: is dat allemaal werkelijk zo? Is het niet te mooi om waar te zijn? Is het denkbaar dat God zo nabij komt? Hebben we in Jezus waarachtig Gods eigen Zoon onder ons gehad en kunnen wij door zijn Geest echt delen in zijn intimiteit? Is God werkelijk zoals Abraham en Sara en dan velen na hen hebben ervaren? Of blijft er toch nog een onbekende God achter dit alles, een God van

wie we geen weet hebben en die niet te vertrouwen valt? Kunnen we niet beter de icoon wat bijwerken? Is een laagje goud of zilver niet meer geschikt om ons respect te tonen voor de Allerhoogste? Kunnen we Gods eigen Zoon wel voorstellen als een weerloos dier dat de plaats inneemt van mensen in Godverlatenheid? Moeten we het werk van Andrei Roublev niet een beetje overschilderen? In drie pregnante vragen keren we terug naar de kern van ons geloof, zoals dat op Pinksteren en op Drievuldigheidszondag wordt gevierd:

- *Is God werkelijk een abba die naar ons toekomt in Jezus?*
- *Gaat het in Jezus werkelijk om Gods eigen Zoon?*
- *En kunnen we met de Geest wel delen in Gods intimiteit?*

De belangrijkste struikelsteen ligt altijd weer in het hart van het christelijk geloof, namelijk in de persoon van Jezus Christus. Over Hem, de centrumfiguur van Roublevs icoon, is de vraag onafwendbaar: draagt Hij met recht en reden het purperbruine gewaad van onze menselijkheid en het blauwe als Gods eigen Zoon? Kwam die werkelijk tot ons? Alleen als dit klopt, zijn we in vrede met God en kunnen we de Vader op onze beurt abba noemen, zoals Jezus deed. Alleen in dat geval treffen we met zijn inspiratie werkelijk de Geest van God en niet een vage Energie.

⁶ P. EVDOKIMOV, *L'art de l'icône. Théologie de la beauté*, Paris, Desclée De Brouwer, 1970, 207.

6. Modetrends bij Arius:

Christus op afstand van de Vader

De vragen over Jezus klonken steeds luider tegen het begin van de vierde eeuw. Geen wonder, want het Griekse denken werd in die dagen zo toonaangevend dat velen in de Kerk het filosofische godsbeeld ervan gingen overnemen. Net als in brede kringen vandaag was dit een vage, mysterieuze godheid. Het was de Ongeziene, de Eeuwige die door geen mens gekend kan worden. Zeker geen God die onder ons komt, die bij ons wil wonen en die zich daartoe laat kennen.

Dat wij zoals Abraham kunnen aanzitten aan Gods tafel, werd als een naïeve overdrijving van de hand gedaan. Het was toch onmogelijk dat God iets te maken zou hebben met deze aarde. Stel je voor: 'God aan tafel'! Als de drie mannen al hadden gegeten, dan was het hoogstens voor de schijn. Naar de Griekse smaak van toen haalden de joodse Bijbelverhalen God te veel naar beneden. Je kon ze beter *hertalen* in de trant van eigentijdse filosofen van toen. Dan was je tenminste verstaanbaar in predicatie en catechese. Daar moest je over het goddelijke spreken als over "het Ene", boven hemel en aarde verheven, onveranderlijk en door niets of niemand bewogen.

Een invloedrijke promotor van deze modetrend was een zekere Arius. Geen grote theoloog, maar een invloedrijke priester uit het Egyptische Alexandrië, het Oxford van die dagen. Jammer genoeg hebben wij, behalve twee brieven en enkele fragmenten, geen rechtstreekse teksten meer van hem. We moeten dus veel afleiden uit auteurs die voor of tegen hem hebben geschreven. Overigens werd het arianisme een soort verzamelnaam voor meerdere strekkingen. In elk geval voelde Arius de noodzaak om een strikt monotheïsme in Griekse zin te verdedigen. In een brief aan zijn bisschop in Alexandrië schrijft hij resoluut:

*"Wij kennen slechts één enkele God,
één enkele Ongeborene,
één enkele Eeuwige,
één enkele zonder begin,
één enkele Ware,
één enkele Onsterfelijke"*⁷.

Voor Arius was deze Ene volstrekt onuitsprekelijk en zonder de minste verandering. De Allerehoogste laat zich ook niet binden door menselijke relaties. Als de Kerk wou vasthouden aan het traditionele beeld van God als Vader van Jezus, ging zij de boot missen van de inculturatie binnen het Griekse wijsgerig denken van toen. Het arianisme was progressief en sprong steevast op die boot. Het gebruikte de Griekse term *Logos*, wat stond voor woord en beginsel, voor het universele principe van alle dingen. In die dagen klonk de term *Logos* als een klok. De aspiraties van vele zinzoekers trilden erin mee. Wie op zoek was naar zin en samenhang, kon zijn gading vinden in de *Logos*. Welnu, Arius situeerde deze term *Logos* of Woord in de Zoon. Dat klonk goed Bijbels, want in Jezus is "het Woord vlees geworden" (Joh 1,14). Maar Arius stapte niet ver mee met het Bijbelse geloof. We bereiken met de *Logos* in Jezus nooit God zelf, zo redeneerde hij, want God blijft op zich altijd onkenbaar. Dat was vooral eigentijds gedacht. Een te Bijbelse band

⁷ Arius' *Brief aan bisschop Alexander* is bewaard in: ATHANASIUS, *De Synodis*, 16 (A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. Second Series, 4), Michigan, Eerdmans Publishing Company, 1978, 458.

tussen Jezus en de Vader zou een dubbelheid in God binnenbrengen en een relatie. Onverzoenbaar dus met het wijsgerig beeld van de ene, onaanraakbare Allerhoogste. Op den duur, zo vreesde Arius, zou je tot twee goden komen: de Vader en daarnaast de Zoon, ten onrechte vergoddelijkt.

Hoe moest je volgens Arius dan de Zoon verstaan? Hij gaf toe dat door de Zoon alles geschapen was. Maar die scheppingskracht viel niet samen met God. Hij was uiteindelijk slechts een tussenfiguur bij het ontstaan van de wereld. Dat Woord of de Zoon is er volgens Arius trouwens niet altijd geweest. Hij is niet even eeuwig als God. Hier liggen de nuances van Arius bijzonder gevoelig: zelfs al was het Woord geboren vóór de schepping en vóór alle tijden, dan “was het toch niet mede-eeuwig met de Vader”⁸. Kortom, “er was een tijd dat er geen Zoon was”⁹. Of ook: “Er was een tijd dat Hij [de Zoon] er niet was”¹⁰. Zo moeten de ariaanse slogans geklonken hebben.

Het is bij de onderzoekers vandaag wel omstreden of die uitspraken helemaal op het conto van Arius kunnen geschreven worden. Maar in de tweede brief die van Arius is bewaard, lezen we wel degelijk het volgende over de Zoon:

“Voordat Hij geboren was, of geschapen, of bepaald, of gevormd, bestond Hij niet”¹¹.

De Zoon kan je misschien wel een god noemen, zegt Arius, maar hij is niet de Ware God. De *Logos*, het Woord dat in Jezus verscheen, is niet onsterfelijk. Het is veranderlijk. Het staat tussen *het goddelijke Ene* en de verwarrende veelheid der materie. Dit bemiddelende scheppingswoord is herkenbaar in de hele wereld. Arius gaf graag toe dat het op unieke wijze verschenen was in Jezus, maar nogmaals: Gods diepste wezen kwam daaraan niet te pas. Men kan in Jezus dus wel het plan van de *Logos* herkennen. Dit plan kunnen wij nog steeds volgen, door ons te schikken naar Jezus’ model. Ethiek genoeg, maar geen mystiek. Net als voor vele van onze tijdgenoten betekent christen zijn: doen als Jezus, maar zonder te geloven in Hem als laatste en beslissende woord van God.

De ene, ware God blijft bij Arius een verre onbekende. Volgens Rowan Williams, die een kenner is van deze complexe materie, wou Arius maar één zaak verdedigen:

⁸ *Ibidem*.

⁹ Deze uitspraak wordt in de mond van Arius gelegd door Augustinus:

“Van Arius zelf zegt men dat hij beweerd heeft:

“(…) er was een tijd dat er geen Zoon was”.

(AUGUSTINUS, *Over de Drie-eenheid*, Ingeleid en vertaald door T.J. VAN BAVEL, Leuven, Peeters, 2005, 191 (VI,1,1)).

¹⁰ Deze ariaanse stelling is ons doorgegeven langs Athanasius, de grote tegenstander van Arius. Hij citeert Arius als volgt:

“De Zoon was niet altijd.

Immers, alle dingen zijn uit het niets ontstaan

en het zijn allemaal schepselen en maaksels.

Zo is ook het Woord Gods uit het niets ontstaan,

en er was een tijd dat Hij niet was”.

(ATHANASE D’ALEXANDRIE, *Les trois discours contre les ariens*. Traduction et notes par A. ROUSSEAU (Donner raison, 15), Bruxelles, Lessius, 2004, 38 (I,5)).

¹¹ *Lettre d’Arius à Eusèbe, évêque de Nicomédie*, in : THÉODORE DE CYR, *Histoire ecclésiastique*. Tome I (Livres I-II). Introduction par A. MARTIN. Traduction par P. CANIVET (Sources Chrétiennes, 501), Paris, Cerf, 2006, 193 (I,5,3).

“de absolute transcendentie van de Vader tegenover de Zoon”¹².

Dat was verdienstelijk, maar raakte niet het hart van het evangelie over Jezus. In Hem zijn immers zoals Paulus zegt

“de goedheid en de mensenliefde van God onze redder verschenen” (Tit 3,4).

Voor Arius moet je die uitspraak echter met een grove korrel zout nemen. Want wanneer de Zoon helemaal bij de Vader zou horen, komt er onderscheid *binnen* God. Maar precies dit is onmogelijk als de Ene zichzelf wil blijven! De Zoon wordt door Arius daarom niet aan de kant van God gezien. Uiteindelijk “hoort Hij in de sfeer van de schepping”¹³. De Zoon is weliswaar de eerste onder de schepselen, maar toch blijft Hij een schepsel. Ook voor Hem gaapt een onoverbrugbare kloof tegenover God.

7. Licht uit Licht, ware God uit de ware God

Toen de leer van Arius zich verspreidde en alom aanleiding gaf tot felle twisten binnen de Kerk en binnen het Romeinse Rijk, riep keizer Constantijn de bisschoppen bij elkaar. Dat gebeurde in het jaar 325 te Nicea, dicht bij zijn keizerlijke stad Constantinopel. De hoge vergadering zou het eerste oecumenisch concilie worden. Het was de hoogste tijd om klare wijn te schenken over de verhouding tussen Jezus en God.

De concilievaders hadden graag uitsluitend de Bijbelse beelden gehanteerd over het statuut van de Zoon, maar binnen het Griekse tijdsclimaat van toen was dit geen haalbare kaart. De populaire Arius had zelf deze filosofische taal met genoeg gebruikt. Men kon hem het best van antwoord dienen met zijn eigen woorden. Zo heeft het concilie van Nicea de volgende belijdenis aan de hele Kerk bindend voorgesteld, een belijdenis die wij tot op vandaag – met alle christelijke kerken – herhalen in de viering:

*“Ik geloof in één Heer, Jezus Christus,
eniggeboren Zoon van God,
vóór alle tijden geboren uit de Vader.
God uit God, Licht uit Licht,
ware God uit de ware God.
Geboren, niet geschapen,
één in wezen met de Vader,
en dóór wie alles geschapen is.
Hij is voor ons, mensen, en omwille van ons heil
uit de hemel neergedaald.
Hij heeft het vlees aangenomen
door de heilige Geest uit de maagd Maria*

¹² R. WILLIAMS, *Arius, Arianismus*, in: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg - Basel - Wien, Herder, 2006, 1, 984.

¹³ Vgl. A. GRILLMEIER, *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*. Band 1. *Von der Apostolischen Zeit bis zum Konzil von Chalcedon (451)*. Mit einem Nachtrag aktualisiert, Freiburg – Basel – Wien, Herder, 2004, 367.

en is mens geworden"¹⁴.

In deze geloofsbelijdenis zitten natuurlijk nog veel Bijbelse beelden: Jezus is de Heer, de Gezalfde, de Christus, de Eniggeborene. Hij is Licht uit Licht. Hij is Gods Zoon, geen schepsel zoals wij. Hij is uit God geboren. Ja, door Hem is alles geschapen. Hij is uit de hemel neergedaald en een mens geworden zoals wij. In die vertrouwde rij van Bijbelse woorden schoven de bisschoppen één weerbarstige term binnen. De Zoon, zo stelden ze uitdagend, is 'één in wezen' met de Vader. Dat woord van buiten de Schriften klonk vreemd in deze context. Gingen de bisschoppen nu ook al meehuilen met de wolven in het bos der Griekse wijsgeren? Het leek er op, maar schijn bedriegt. Hun belijdenis van de Zoon als *één in wezen* met de Vader, was in feite een moerslag tegen de leer van Arius. Neen, Jezus de Christus staat niet op afstand tegenover de Vader: Hij is één in wezen ermee. Stel je voor dat de Kerk bang vastgehouden had aan de letter van haar eigen traditie en de filosofische term van de wezenseenheid niet had opgenomen in het credo. Dan had zij het christendom misschien wel aanvaardbaar gemaakt in die tijd, maar de kern opgegeven van het evangelie: dat Jezus helemaal God toebehoort. Het geloof zou verschrompelen tot kosmologie of antropologie. Tot wereldbeschouwing of moraal.

Ondanks het aanvankelijke wantrouwen van sommige bisschoppen tegen het Griekse begrip van wezensgelijkheid, heeft het concilie hiermee willen vasthouden aan de kern van het geloof, namelijk de uniciteit van Jezus als Zoon van God. De Zoon is niet geschapen zoals wij, maar uit de Vader geboren. Hij is één in wezen met Hem. Dat de Kerk dit hart van het geloof wist uit te drukken met een eigentijdse terminologie, zonder de mode van een verre God achterna te hollen, is een zeldzaam staaltje van geslaagd "aggiornamento"¹⁵, van vernieuwing in trouw. Natuurlijk bleven de bisschoppen trouw aan Schrift en traditie. Maar ze hielden het niet bij een woordelijk herhalen ervan. Ze doorgrondde de diepere implicaties, die binnen de belijdenis nog wachtten op ontplooiing en verwoording. In die zin was het concilie niet enkel trouw aan het verleden, maar ook "trouw aan de toekomst"¹⁶.

Grote theologen hebben er naderhand altijd op gewezen dat het met Arius niet om een bagatel ging. De kwestie van de verhouding tussen de Zoon en de Vader was voor het geloof een crisis op leven en dood. Het was, zo stelt Christian Duquoc, een "exemplarische crisis"¹⁷.

*"In wezen bevestigt het Concilie van Nicea dat de eenheid tussen God en zijn menselijk gezicht in Jezus in geen geval mag worden opgegeven, zelfs niet om missionaire redenen. Dit betekent dat alles, wat we ook over God voortbrengen, uiteindelijk aan deze historische eenheid onderworpen is. En deze eenheid is zelf aan geen enkel oordeel onderworpen"*¹⁸.

Voor het christelijk geloof is dit een zaak van de grootste ernst. Immers, als Christus niet aan de zijde van de Vader staat, hadden wij, christenen, geen

¹⁴ Zingt Jubilate. Liedboek, Averbode, Altiora, 2006, 55 (nr 9b).

¹⁵ W. KASPER, *Der Gott Jesu Christi* (Gesammelte Schriften, 4), Freiburg – Basel – Wien, Herder, 2008, 294: "im G von damals".

¹⁶ Vgl. FRÈRE ÉMILE DE TAIZÉ, *Fidèle à l'avenir. À l'écoute du Cardinal Congar*, Taizé, Les Presses de Taizé, 2011, 5.

¹⁷ C. DUQUOC, *Dieu différent. Essai sur la symbolique trinitaire*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1978, 27: "une crise exemplaire".

¹⁸ O.c., 35.

contact met God. Als Jezus niet helemaal bij de Vader hoorde, was Hij niet bewogen door Gods eigen Geest. Trouwens, dan kon de Geest ons op zijn beurt ook geen toegang geven tot de Vader. Daarom zou men in het latere concilie van Constantinopel in 381 ook de godheid van de heilige Geest bevestigen in de lijn van Nicea.

8. God op zich is God voor ons

Met dit alles werkten wij ons doorheen één der moeilijkste bladzijden uit de theologie. Waarom toch, kun je vragen, zo een complexe discussie? Wat koop je met die ‘wezenseenheid’ tussen God de Vader en Jezus Christus? Was het ‘much ado about nothing’? Neen, het ging niet om theoretische haarkloverijen van een handvol geleerden, maar om de redding van alle mensen. Dat was steevast het argument van bisschop Athanasius tegen de ariaanse beweging. Als een leeuw vocht hij om de goddelijkheid van Jezus en van de Geest. Hoe zouden wij anders ooit zelf deel krijgen aan de goddelijkheid? Zo luidt zijn argumentatie altijd weer:

*“Hij die de schepping deel geeft aan de godheid,
kan niet buiten de goddelijkheid van de Vader staan”¹⁹.*

Op zichzelf genomen kon Jezus wel een grote Godszoeker zijn, maar zonder zijn wezensgelijkheid met de Vader wankelt het fundament van het christelijk geloof. Dan bedriegen we onszelf door te geloven dat we in Jezus echt met God van doen hebben. Want dan was God onmogelijk werkzaam in zijn leven en op zijn kruis. Wij kunnen dan wel proberen te leven zoals Jezus, maar dat is *une passion inutile* om het met Jean-Paul Sartre te zeggen. We raken immers toch nooit in vrede met God. Als zelfs Christus niet de ware God bereikte, mogen de christenen het zeker vergeten. We zijn dan bij onze doop geen zonen en dochters van God geworden: die is, in het arianisme, van niemand *echt* de abba! In de eucharistie gaat het dan alleen maar bij wijze van spreken over Jezus’ lichaam en bloed. We houden in het beste geval een viering ter herinnering aan wijlen Jezus. Ook ons vormsel wordt dan net als het feest van Pinksteren een farce: de Geest kan ons niet laten delen in de liefde van de ware God, want die blijft ver en onbekend. En de icoon van Roublev? Niet veel meer dan een romantisch plaatje voor kwezels...

Om niet bij een vage God uit te komen, moet je aanvaarden dat God werkelijk relatie is op zich. Hij is niet hoog en ongenaakbaar. Neen, zijn naam is Vader en dat is Hij wezenlijk: van voor alle tijden. Hij is gericht op de ander. Hij is dat niet vanuit een verschroeiend gemis, maar vanuit een gulle vrijgevigheid, zoals bij fijnmenselijke liefde. “Liefde is namelijk fijner”, merkt Augustinus op, “als zij niet opbrandt in de droogte van een tekort, maar voort stroomt uit overvloedige goedgunstigheid”²⁰. God hengelt niet naar partners om zijn eenzaamheid te verdrijven. God is geen armzalige eenzaat. Hij is “voortdurende, ondeelbare gemeenschap”²¹ die ook naar buiten verbondenheid zoekt. Dat verbond is de reden geweest voor de schepping van de mens. Dat is

¹⁹ ATHANASE D’ALEXANDRIE, *Première lettre à Sérapion*. Introduction et traduction de J. LEBON (Sources Chrétiennes, 15), Paris, Cerf, 1947, 129 (25).

²⁰ AUGUSTINUS, *Goed onderwijs. Christendom voor beginners. [De catechizandis rudibus]* Ingeleid, bezorgd en vertaald door V. HUNINK en H. VAN REISEN, Budel, Damon, 2008, 63 (IV,7).

²¹ BASILIUS DE GROTE, *Brief 38*, in: SAINT BASILE, *Lettres*. Texte établi et traduit par Y. COURTONNE (Collection Budé), Paris, Les belles lettres, 1957, 85.

ook de reden voor Gods spreken tot ons. Discreet en tactvol, zoals het bij de liefde past. Maar ook beslist en veeleisend, zoals bij een liefde die je verplicht, eens je erop ingaat.

De eerste die Gods woord heeft ontwaard, heette Abraham. "Hij werd Gods vriend genoemd" (Jak 2,23). Gods wonder van vriendschap is aan hem het eerst verschenen en Roulev heeft daarvan een ontroerende voorstelling geschilderd. Ze is meesterlijk omdat ze ons als kijkers binnentrekt in de dynamiek van die ontmoeting. Daarom besloot een concilie te Moskou in 1551 dat dit de enige manier moest blijven om in de toekomst het onvoorstelbare van Gods Drievuldigheid toch voor te stellen. Volgens de orthodoxe Kerk toont deze icoon onovertroffen God in zijn eigenheid en in zijn verhouding met ons. De volmaakte cirkel van Gods vriendschap opent zich voor ons. Aan de tafel van de drie-ene God staat de vierde zijde voor ons gedekt. Zegt God niet: "Kom, alles staat klaar" (Lc 14,17)?

In die woorden spreekt God, die *op zich* liefde is, zich helemaal uit *tot ons*. Hij doet dit als Vader. Hij deed het in Jezus. Hij doet het steeds opnieuw in de gave van zijn Geest, voor elk van ons. God houdt niets meer verborgen. God toont zich helemaal. Dat zien we in zijn geschiedenis. Daar heeft Hij zich als Vader laten kennen door ons de Zoon en de Geest te zenden. Dit is de eerste, kleine cirkel waar we het over hadden op de icoon. In theologische taal:

*"Gods wezensstructuur is ook
zijn zelfbeweging naar ons toe"*²².

We mogen die beweging ook omkeren en het bekijken vanuit ons standpunt. Dat is de tweede, grote cirkel die de bidder voert tot in Gods intimiteit. Als wij, mensen, in Jezus' Geest tot de Vader bidden, moeten we niet vrezen. Er schuilt geen *andere*, vreemde God achter de abba die in Jezus aan het licht kwam. Zoals God zich aan ons toonde, zo is Hij *op zich*. Een beetje technisch gezegd:

*"De werkelijkheid van God, die ons in zijn openbaring tegemoet treedt,
is zijn werkelijkheid in alle eeuwige diepten"*²³.

Dat wij mensen in die goddelijke werkelijkheid mogen delen, vieren we terecht op het feest van Pinksteren. Elke dag haast mogen we zeggen: "Zalige hoogdag!"

+ Lode Aerts

bisschop van Brugge

²² P. SCHOONENBERG, *De Geest, het Woord en de Zoon. Theologische overdenkingen over Geest-christologie, Logos-christologie en drie-eenhedsleer*, Averbode – Kampen, Altiora – Kok, 1992, 212.

²³ K. BARTH, *Die Kirchliche Dogmatik, Die Lehre vom Wort Gottes*, Zürich, Theologischer Verlag, 1975, I,1, 503.